

OSUĐENI NA SOCIJALNU ISKLUČENOST? ŽIVOTNI UVJETI I KVALITETA ŽIVLJENJA MLADIH BEZ ZAVRŠENE SREDNJE ŠKOLE

Goran MILAS, Ivana FERIĆ, Vlado ŠAKIĆ
Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb

UDK: 316.356.2:37
371.212.74:373.5
316.728-053.6:37

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 23. 4. 2010.

U radu su analizirane razlike u životnim uvjetima i kvaliteti življenja na reprezentativnim uzorcima mladih osoba (18 – 25) koje su prekinule školovanje prije stjecanja srednjoškolske svjedodžbe (N=451) u odnosu na one koje su ga nastavile barem do stjecanja te svjedodžbe (N= 1096). Utvrđena je veličina i značajnost razlika na kompozitnim varijablama koje pokrivaju područja zaposlenja, uvjeta stanovanja, materijalnoga stanja, učestalosti društvenih kontakata i subjektivne dobrobiti, a koje se mogu podvesti pod krovni konstrukt socijalne isključenosti. Također je strukturalnim modeliranjem provjerena prikladnost hipotetičkoga modela koji pretpostavlja uzročnost ranoga prekidanja školovanja u odnosu na niz nepovoljnih društvenih ishoda povezanih sa socijalnom isključenosti. Rezultati pokazuju da su razlike u društvenoj poziciji mladih sa završenom srednjom školom i bez nje ne samo statistički značajne nego i veoma velike. Prosječni se pojedinac bez srednjoškolske svjedodžbe, ovisno o primijenjenom pokazatelju, može svrstati u kategoriju koja obuhvaća između 2 i 12% socijalno najugroženijih osoba usporedive dobi. U nastavku se pokazalo da pretpostavljeni model koji nezavršavanje srednje škole prepoznaje kao izravnog ili neizravnog uzročnika niza nepovoljnih društvenih ishoda dobro objašnjava empirijski prikupljene podatke.

Ključne riječi: rano prekidanje školovanja, mladi, socijalna isključenost, kvaliteta življenja

Goran Milas, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Marulićev trg 19/1, p. p. 277, 10 001 Zagreb, Hrvatska.
E-mail: Goran.Milas@pilar.hr

UVOD

Rano prekidanje školovanja naglašen je društveni problem koji poput "tihe epidemije" (Bridgeland i sur., 2006.) prijete zajednici i ugrožava dobrobit pojedinca. Osobe koje napuste školu prije stjecanja srednjoškolske svjedodžbe suočavaju se s nizom ozbiljnih životnih problema – teže nalaze posao (Starnard, 2003.), u većoj su mjeri egzistencijalno ugrožene (Bridgeland i sur., 2006.; Starc i sur., 2006.) i češće se okreću kriminalu (Schargel i Sminck, 2001.; Harlow, 2003.; Freeman, 2000.). S obzirom na to da se za ravnopravno nadmetanje na tržištu rada u postindustrijskom društvu traži najmanje srednjoškolska svjedodžba (Bridgeland i sur., 2006.), takve su osobe osuđene na dugotrajnu nezaposlenost ili na obavljanje poslova koji ne donose prihode dostatne za normalan život (Christenson i Thurlow, 2004.). Troškovi koje društvo trpi zbog osoba oskudne naobrazbe vrtoglavi su, tako da se, primjerice, u Sjedinjenim Američkim Državama mjere u milijardama dolara utrošenima u programe za nezaposlene, zbrinjavanje socijalno ugroženih osoba, prevenciju i krivično gonjenje zločina te izgubljene prihode iz državnoga proračuna (Christenson i sur., 2000.).

Rano napuštanje škole i socijalna isključenost

Većina autora uvjereni su da je upravo oskudna naobrazba i manjak važnih znanja jedan od čimbenika koji povećavaju rizik od socijalne isključenosti (Hobcraft, 1998.; Bynner i Parsons, 1997.; Moser, 1999.). Ovaj sveobuhvatni konstrukt u novije se vrijeme sve češće rabi umjesto pojma siromaštva, zbog svoje višedimenzionalne prirode i skretanja pozornosti s financijskih resursa na socijalne resurse. Za razliku od pojma siromaštva, koji je većina sklona definirati kao manjak materijalnih resursa u odnosu na potrebe, socijalna isključenost opire se jednostavnom i jedinstvenom određenju. Definicije što ih zagovaraju pojedini autori odražavaju često duboke konceptualne razlike u gledištima na ovaj konstrukt (Atkinson, 1998.; Room, 1995.; Tsakoglou i Papadopoulos, 2002.). Iako je socijalna isključenost za neke tek novo ime za postojeće pojmove siromaštva i nezaposlenosti (Levitas, 1996.; Paugam, 1996.), većina se ipak slaže kako nije riječ samo o materijalnoj prikračeni nego i o procesu kojim neki pojedinci i skupine postaju marginalizirani u društvu. Time nisu samo prikraćeni za dobra i standarde življenja dostupne većini nego i za povoljne životne izgleda i priloge (Millar, 2007.). Tsakoglou i Papadopoulos (2002.) vjeruju da se većina autora slaže oko pet temeljnih obilježja koja se pripisuju pojmu socijalne isključenosti:

- višedimenzionalnost – jer obuhvaća niz pokazatelja životnoga standarda
- dinamičnost – jer se ne odnosi samo na trenutačnu situaciju nego i na izgleda za budućnost

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 19 (2010),
BR. 4-5 (108-109),
STR. 669-689

MILAŠ, G., FERIĆ, I.,
ŠAKIĆ, V.:
OSUĐENI NA...

- relativnost – jer je socijalna isključenost vezana uz određeno društvo u određenom trenutku
- organizacijsko posredništvo – jer leži izvan neposredne odgovornosti pojedinca
- odnosnost (relacionost) – jer predstavlja jaz u odnosu na ostatak društva.

Odrednica koja konstrukt socijalne isključenosti možda najviše odvaja od tradicionalnoga shvaćanja siromaštva svakako je višedimenzionalnost. Socijalna isključenost pretpostavlja višestruku prikraćenost pojedinca, odnosno, na najopćenitijoj razini, lišenost mogućnosti sudjelovanja u raspodjeli društvenih dobara. Iako se ne slažu o broju i prirodi dimenzija kojima je konstrukt operacionaliziran (vidi Šućur, 2006. i Millar, 2007.), većina autora podupire gledište o većem broju pokazatelja koji upućuju na socijalnu isključenost. Tsakloglou i Papandopoulos (2002.), provodeći istraživanje u 12 europskih zemalja, grupirali su pokazatelje u četiri kategorije: prihode, životne uvjete, životne potrebe i društvene odnose. Burchardt i sur. (2002.) odlučili su se za pokazatelje potrošnje, proizvodnje, političkog angažmana i društvenih interakcija, dok su Pantazis i sur. (2006.) u svoju studiju uključili mjere siromaštva, isključenosti s tržišta rada, isključenosti iz društvenih odnosa i servisne isključenosti (nemogućnosti pristupa javnim i privatnim uslugama). Barnes je (2005.) otišao korak dalje faktorizirajući dostupne pokazatelje, iz kojih je ekstrahirao tri latentne dimenzije: ekonomsku prikraćenost, građansku isključenost i zdravstvenu isključenost, pri čemu ova potonja proširuje početno shvaćanje konstrukta socijalne isključenosti. Treba napomenuti da šarolikost u uobličavanju konstrukta socijalne isključenosti nije motivirana isključivo, a možda čak ni većim dijelom, teorijskim razlozima. S jedne strane, treba primijetiti da ne postoji standardni instrument za ispitivanje socijalne isključenosti (Šućur, 2006.), ali i to da su u praksi odabir pokazatelja i procjena strukturiranosti često posljedica raspoloživih podataka iz prijašnjih istraživanja, a ne osmišljene istraživačke strategije (Levitas, 2006.).

Mogući mehanizmi utjecaja ranoga napuštanja školovanja na socijalnu isključenost

Razina naobrazbe je, bez dvojbe, snažno povezana s rizikom od socijalne isključenosti. Na to podjednako upućuje obrazovna struktura socijalno isključenih, među kojima prevladavaju osobe sa završenom najviše osnovnom školom (Matković i Štulhofer, 2006.), kao i hipotetički modeli procesa socijalnog isključivanja, koji, kao jedan od početnih stupnjeva, navode upravo rano prekidanje školovanja (Jahnukainen, 2001.). Osobe oskudne naobrazbe mnogo teže pronalaze bilo kakav,

a osobito dobar, posao (Gangl, 2003.; Gangl i sur., 2003.; Ryan, 2001.; Kogan i Schubert, 2003.), jer viši stupanj naobrazbe poslodavcu obično smanjuje vlastita ulaganja u zaposlenika, a istodobno služi i kao pokazatelj kapaciteta za učenje i stjecanje novih i za posao traženih vještina (Korpi i sur., 2003.). I domaća istraživanja potvrđuju kako dobar i stabilan posao najteže nalaze upravo osobe koje napuštaju sustav obrazovanja bez stečene srednjoškolske naobrazbe (Matković, 2008., 2009.). Iako se pokazuje da takve osobe često napuštaju školovanje upravo zbog toga što im se pružila prilika za posao, često je riječ o nestabilnom zaposlenju, zbog čega se unutar ove populacije nezaposlenost s vremenom ne smanjuje. Otežano zapošljavanje osoba niže naobrazbe najčešće se objašnjava argumentom *istiskivanja*, odnosno popunjavanjem mjesta bolje obrazovanim kandidatima (Kalleberg, 1996.), ali je u novije vrijeme podjednako aktualna i teorija *stigmatizacije negativnom selekcijom* (Solga, 2002.), koja takvu pojavu tumači kao posljedicu etiketiranja slabije obrazovanih osoba i prepoznavanja takve skupine kao one kojoj manjkaju tehničke i druge vještine. Pitanje zašto se osobe slabije naobrazbe teže zapošljavaju predmet je brojnih teorija (vidi Bills, 2003.), pri čemu neke od njih, poput *teorije ljudskoga kapitala*, naglašavaju važnost školovanja u stjecanju znanja i razvoju vještina relevantnih za posao, ali postoje i radikalno drukčija gledišta, poput *kredencijalističke teorije*, koja zastupa stajalište da formalno obrazovanje vodi društvenom i ekonomskom uspjehu, ne zbog nadmoćnih vještina i znanja kojima raspolažu obrazovaniji, nego zbog njihove veće mogućnosti da kontroliraju pristup elitnim pozicijama u društvu (Bills, 2003.).

Rizik od socijalne isključenosti posebno je velik upravo kod onih koji prerano prekinu školovanje. Prema Jahnukenovu mišljenju (2001.), zapadanje u socijalnu isključenost može se opisati hijerarhijskim razvojnim modelom, u kojem početnu fazu karakteriziraju problemi u školi, kod kuće ili u zajednici, praćeni školskim neuspjehom i odustajanjem od školovanja. Isključivanje iz sfere obrazovanja vodi isključivanju iz svijeta rada, što ima ozbiljne socijalne i ekonomske posljedice (Gallie, 1999.; Šverko i sur., 2006.), a sve zajedno može takve osobe dovesti na marginu društva kao pripadnike prikraćene ili devijantne supkulture (Jahnukainen, 2001.).

Socijalna isključenost usko je povezana s kvalitetom života, čak do te mjere da je neki autori smatraju njezinim integralnim dijelom (Barnes, 2005.), dok drugi u široka istraživanja javnosti ne propuštaju uvrstiti mjere obaju konstrukata (Bönke, 2005.; Layte i sur., 2010.). Definirana kao sveobuhvatna dobrobit pojedinca prisutna u raznim sferama života, kvaliteta života uistinu se u mnogim aspektima preklapa i ispre-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 19 (2010),
BR. 4-5 (108-109),
STR. 669-689

MILAŠ, G., FERIĆ, I.,
ŠAKIĆ, V.:
OSUĐENI NA...

pleće s operacionalizacijom socijalne isključenosti. Istraživači se u procjeni kvalitete života sve više odmiču od prikupljanja podataka o objektivnim uvjetima života, poput prihoda ili stambenih uvjeta, i sve se više oslanjaju na subjektivne procjene dobrobiti ispitanih osoba (Bönke, 2005.).

U radu se bavimo ranim prekidanjem školovanja, nastojeći ustanoviti društvenu situaciju i kvalitetu života mladih osoba koje napuste školu prije stjecanja srednjoškolske svjedodžbe. Pritom se nastojimo posebno osvrnuti na vjerojatnost da će se takve osobe naći među socijalno isključenima, odnosno da će iskusiti višestruku prikraćenost na raznim područjima, poglavito s obzirom na zaposlenje, materijalni status i društvene kontakte. S obzirom na to da je riječ o korelacijskom istraživanju, u kojem su podatci prikupljeni u jednoj vremenskoj točki, ne možemo zaključivati o prekidanju školovanja kao uzročniku socijalne isključenosti, ali možemo utvrditi koliko je rano napuštanje škole čvrst prediktor zapadanja u nepovoljne socijalne okolnosti i koliko je branjiv teorijski model koji oskudnu naobrazbu prepoznaje kao važnu odrednicu socijalne isključenosti.

METODA

Uzorak

U radu su upotrijebljeni podatci prikupljeni u okviru dvaju projekata, *Modeli obveznog srednjoškolskog obrazovanja* (Milas i sur., 2007.) i *Kvaliteta života i rizik od socijalne isključenosti u Hrvatskoj* (Target, 2006.; UNDP Hrvatska, 2006., 2007.). U analizu su uključeni samo podatci o ispitanicima između 18 i 25 godina. U okviru prvog istraživanja (Milas i sur., 2007.) ispitan je probabilistički uzorak (N = 407) mladih koji su prekinuli školovanje prije stjecanja srednjoškolske svjedodžbe i u nekom se trenutku kao nezaposlene osobe prijavili u Hrvatski zavod za zapošljavanje.¹ Istraživanju se odazvalo 407 od ukupno 517 (78,7%) kontaktiranih osoba. Uzorak je stratificiran prema regiji i veličini naselja. Ovom uzorku pridruženi su ispitanici između 18 i 25 godina, ispitani u okviru drugoga istraživačkog projekta (Target, 2006.; UNDP Hrvatska, 2006., 2007.). To je istraživanje također provedeno na probabilističkom uzorku stratificiranom prema županiji i naselju, reprezentativnom prema sociodemografskim pokazateljima za hrvatsku punoljetnu populaciju. Od ukupno ispitane 8534 osobe (odziv 71,7%), u analizu je uključeno njih 1138 dobnog raspona od 18 do 25 godina. Među njima bilo je 1096 osoba sa završenom srednjom školom, 44 osobe prekinule su školovanje bez stečene srednjoškolske svjedodžbe, a 42 osobe još su pohađale sred-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 19 (2010),
BR. 4-5 (108-109),
STR. 669-689

MILAŠ, G., FERIĆ, I.,
ŠAKIĆ, V.:
OSUĐENI NA...

nju školu. Potonja skupina isključena je iz daljnje analize, jer nije bilo poznato u kojoj će kategoriji u konačnici završiti. Na taj je način u uzorak iz oba istraživanja uključena 451 osoba koja je prekinula školovanje prije stjecanja srednjoškolske svjedodžbe (407 + 44) i 1096 osoba podudarne dobi sa stečenom najmanje srednjoškolskom naobrazbom.² S obzirom na to da su oba istraživanja provedena gotovo istodobno (jedno sredinom 2006. godine, a drugo na prijelazu 2006. u 2007.) na probabilističkim uzorcima, procijenili smo da je posve opravdano združiti podatke i tretirati ih kao međusobno usporedive.

Postupak

Prikupljanje podataka, u sklopu obaju istraživanja (Milas i sur., 2007.; Target, 2006.; UNDP Hrvatska, 2006., 2007.), provedeno je metodom anketiranja licem u lice uz prisutnost i nadzor uvježbanog anketara. Razgovor je trajao tridesetak minuta. Rad anketara kontroliran je u opsegu do 5 posto obavljenih razgovora.

Istraživačke varijable

U ovome je radu, u skladu s postavljenim ciljevima, upotrijebljen dio podataka prikupljenih u okviru istraživačkoga projekta *Modeli obveznog srednjoškolskog obrazovanja* (Milas i sur., 2007.) i *Kvaliteta života i rizik od socijalne isključenosti u Hrvatskoj* (Target, 2006.; UNDP Hrvatska, 2006., 2007.), a mogli bismo ih razvrstati u pet osnovnih skupina: zaposlenje, uvjeti stanovanja, materijalno stanje, društveni kontakti i subjektivna dobrobit. Kako je naglašeno u uvodnome dijelu, ne postoji standardni instrument za ispitivanje socijalne isključenosti, pa smo se u ovom istraživanju postavili pragmatički. Nastojali smo uključiti sve potencijalno važne sastavnice objedinjene unutar krovnoga konstrukta socijalne isključenosti, dodajući i kvalitetu života, koja je u mnogim aspektima uvelike preklapajući konstrukt. Iako je izbor varijabli i operacionalizacija socijalne isključenosti na taj način uvelike eklektička, smatrali smo da je to ipak najprimjereniji pristup u situaciji u kojoj oko definicije ovoga konstrukta i njegove operacionalizacije u znanstvenoj javnosti ne postoji konsenzus. U skupine su uključene sljedeće varijable (navodimo ih uz kraći opis):

Zaposlenje: radni status (zaposlen, nezaposlen, neaktivan), ugovor o zaposlenju (na neodređeno ili određeno vrijeme), procjena vjerojatnosti gubitka posla u sljedećih 6 mjeseci (pet stupnjeva, od *vrlo vjerojatno da*, do *vrlo vjerojatno ne*), ljestvica sa 6 tvrdnji procijenjenih na skali od 5 stupnjeva o pozitivnim i negativnim aspektima vlastita posla (čestice su navedene u tablici s faktorskom strukturom).

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 19 (2010),
BR. 4-5 (108-109),
STR. 669-689

MILAŠ, G., FERİĆ, I.,
ŠAKIĆ, V.:
OSUĐENI NA...

Uvjeti stanovanja: vlasništvo nad stanom (vlasnik, nije vlasnik), šest dihotomnih tvrdnji (da, ne) o problemima sa smještajem (navedeni u tablici s faktorskom strukturom).

Materijalno stanje: šest dihotomnih tvrdnji o pojedinih ma koje si kućanstvo može ili ne može priuštiti, posjedovanje automobila, osobnog računala i perilice rublja, mogućnost kućanstva da s obzirom na mjesečni prihod zadovolji svoje potrebe (ljestvica od 6 stupnjeva od *vrlo lako* do *uz velike poteškoće*), pitanje o dugovima kućanstva za stanarinu ili režije, samoprocjena imovinskoga stanja u odnosu na druge (od *puno lošije od većine drugih* do *puno bolje od većine drugih*).

Društveni kontakti: čestoća kontaktiranja licem u lice s roditeljima i prijateljima (od *češće od jednom dnevno* do *rjeđe od nekoliko puta godišnje*), čestoća druženja s prijateljima ili rodbinom telefonski ili elektroničkom poštom (od *češće od jednom dnevno* do *rjeđe od nekoliko puta godišnje*).

Subjektivna dobrobit: mjerena je samoprocjenom sreće na ljestvici od 10 stupnjeva i samoprocjenom zadovoljstva u pojedinim životnim područjima (obrazovanje, posao, životni standard, smještaj, obiteljski život, zdravlje, društveni život) također na ljestvici od 10 stupnjeva (Bönke, 2005.).

Statistička analiza

Kako bi se sažeo broj pokazatelja upotrijebljenih u analizi i podacima zajamčila veća pouzdanost, primijenjena je faktorska analiza. Gdje god je to bilo moguće, umjesto pojedinačnih indikatora uzeti su faktorski bodovi, što je uvelike olakšalo obradbu i uklonilo redundantnost informacija, prisutnu na razini pojedinačnih čestica. Nakon faktorizacije, kojom smo reducirali skupove varijabli u manji, ali smisleniji, broj temeljnih dimenzija, pristupili smo usporednoj analizi, u kojoj smo testirali razlike između grupe otpalih iz školovanja (*odustajajući*)³ i usporedive dobne grupe koja je stekla (najmanje) srednjoškolsku naobrazbu.⁴ Uz uobičajeni podatak o statističkom testu i njegovoj značajnosti, izračunali smo i podatke o veličini učinka, kako bismo ustanovili koliko su razlike izražene (ne samo jesu li statistički značajno različite od nule). U konačnici smo proveli i analizu traga (Bollen, 1989.), želeći ispitati mogući teorijski model zapadanja u socijalnu isključenost i slijed koji potencijalno dovodi do erozije kvalitete života.

REZULTATI

Prije usporedbe osoba koje su rano prekinule školovanje s onima koje su stekle barem srednjoškolsku naobrazbu primijenili smo faktorsku analizu, kako bismo pojedine konstrukte umjesto nizom redundantnih pokazatelja opisali manjim brojem pouzdanije izmjerenih i neovisnih mjera. Tako smo pro-

veli pet odvojenih komponentnih analiza na procjenama posla, uvjetima stanovanja, pokazateljima materijalnoga stanja, učestalosti društvenih kontakata i subjektivno iskazanoj dobrobiti. U svima smo se poslužili Scree-testom (Cattell, 1966.) kako bismo odredili broj latentnih dimenzija koje ćemo zadržati u analizi. Prethodno smo provjerili podudarnost faktora na poduzorcima *odustajajuća* u odnosu na nastavljajuće, pri čemu se pokazala visoka suglasnost i u pogledu dimenzionalnosti matrica (na temelju Scree-testa) i u pogledu visine koeficijenata kongruencije (Tucker, 1951.), koji su se kretali od 0,94 do 0,99 za usporedive komponente.

Scree-test je pokazao kako se matrica interkorelacija uvjeta rada može najbolje opisati s pomoću dviju latentnih komponentata, koje smo, zbog sličnosti s klasičnom Herzbergovom teorijom (Herzberg i sur., 1959.), nazvali motivacijskim i higijenskim faktorima. Prva grupa aspekata posla okuplja one koji pridonose zadovoljstvu, a druga one koji proizvode ili otklanjaju nezadovoljstvo (Tablica 1).

☛ TABLICA 1
Struktura *varimax*-
komponentata
procjena pojedinih
vidova posla*

	Motivatori	Higijenici
Moj posao nudi dobre izgleda za napredovanje u karijeri	0,75	
Dobro sam plaćen	0,70	
Imam velik utjecaj u odlučivanju kako ću raditi svoj posao	0,64	
Moj je posao nezanimljiv i dosadan	-0,55	-0,31
Neprekidno moram stizati kratke rokove		-0,79
Moj je posao prezahtjevan i stresan		-0,73
Radim u opasnim ili nezdravim uvjetima		-0,70

*Projekcije manje od $\pm 0,30$ ispuštene su iz tablice.

Uvjeti stanovanja ili, preciznije rečeno, razni ozbiljni nedostaci u kvaliteti stambenoga prostora formiraju zajednički faktor, na što, uz Scree-test upućuju i visoke projekcije svih čestica (Tablica 2).

☛ TABLICA 2
Projekcije čestica na
izlučenu glavnu
komponentu uvjeta
stanovanja

Uvjeti stanovanja	
Manjak unutarnjega sanitarnog čvora (WC unutar stana)	-0,83
Manjak električne energije	-0,81
Manjak kanalizacije	-0,69
Vlaga / prokišnjavanje	-0,67
Dotrajalost prozora, vrata ili podova	-0,60

I prostor što ga definiraju čestice materijalnoga stanja da se objasni jednom latentnom dimenzijom. Ona okuplja sve uključene pokazatelje, posjedovanje, zaduženost i imovinske mogućnosti (Tablica 3).

Materijalno stanje

Imovinsko stanje bolje od većine drugih	0,75
Mogu si priuštiti zamjenu istrošenoga namještaja	0,71
S obzirom na prihod, kućanstvo može lako zadovoljiti svoje potrebe	0,71
Mogu si priuštiti kupovinu nove odjeće umjesto rabljene	0,70
Mogu si priuštiti pozivanje prijatelja ili obitelji na piće ili obrok barem jednom na mjesec	0,68
Mogu si priuštiti obrok s mesom ili ribom svaki drugi dan	0,67
Mogu si priuštiti plaćanje jednodnevnoga godišnjeg odmora izvan kuće	0,63
U kućanstvu je u proteklih 12 mjeseci nedostajalo novaca za hranu	-0,61
Posjedovanje automobila ili kombija	0,59
Nemogućnost plaćanja režija (npr. struja, voda, plin) na vrijeme	-0,55
Posjedovanje perilice rublja	0,50
Posjedovanje osobnog računala	0,45
Nemogućnost plaćanja stanarine ili rate hipoteke / kredita za smještaj na vrijeme	-0,43
Mogu si priuštiti održavanje doma odgovarajuće toplim	0,39

➊ **TABLICA 3**
Projekcije čestica na izlučenu glavnu komponentu materijalnoga stanja

Iako smo primijenili samo tri odvojena pokazatelja učestalosti društvenih kontakata, proveli smo komponentnu analizu, koja je opravdala njihovo sažimanje na jednu dimenziju (Tablica 4).

➋ **TABLICA 4**
Projekcije čestica na izlučenu glavnu komponentu društvenih kontakata

Društveni kontakti

Kontakti licem u lice s prijateljima ili susjedima	0,82
Kontakti s prijateljima ili rodbinom poštom, telefonom ili elektroničkom poštom	0,74
Kontakti licem u lice s majkom ili ocem	0,64

Analiza latentnih korijena izlučenih iz matrice interkorelacija pokazatelja subjektivne dobrobiti potvrdila je kako se sve procjene dađu svesti na jednu temeljnu dimenziju (Tablica 5).

➌ **TABLICA 5**
Projekcije čestica na izlučenu glavnu komponentu subjektivne dobrobiti

Subjektivna dobrobit

Samoprocjena sreće	0,85
Zadovoljstvo smještajem	0,85
Zadovoljstvo životnim standardom	0,84
Zadovoljstvo obiteljskim životom	0,82
Zadovoljstvo društvenim životom	0,80
Zadovoljstvo obrazovanjem	0,72
Zadovoljstvo zdravljem	0,69
Zadovoljstvo poslom	0,58

U sklopu središnjega problema ovog rada ispitali smo veličinu razlike između osoba koje prekinu školovanje prije stečene srednjoškolske svjedodžbe i onih koji nastavljaju školovanje barem do njezina stjecanja na nizu prethodno opisanih pokazatelja vezanih uz zaposlenje, uvjete stanovanja, materijalno stanje, učestalost društvenih kontakata i kvalitetu života (Tablica 6).

	Aritmetička sredina (N odustajajući)	Aritmetička sredina (N nastavljači)	Testiranje razlike	Vjerojatnost	Veličina učinka	
					r**	Δ***
Zaposlenost*	0,32 (364)	0,66 (609)	$\chi^2 = 104,58$	$p < 0,01$	-0,31	-
Zaposlenje na neodređeno vrijeme*	0,35 (278)	0,46 (556)	$\chi^2 = 10,69$	$p < 0,05$	-0,11	-
Procjena vjerojatnosti gubitka posla	3,83 (130)	3,03 (393)	$t = 6,36$	$p < 0,01$	0,29	0,74
Faktor motivatori	-0,40 (241)	0,25 (390)	$t = 8,22$	$p < 0,01$	-0,32	-0,72
Faktor higijenci	-0,05 (241)	0,03 (390)	$t = 0,94$	$p > 0,05$	-0,04	-0,08
Vlasništvo nad stanom*	0,43	0,66	$\chi^2 = 70,01$	$p < 0,01$	-0,21	-
Faktor uvjeti stanovanja	-0,44 (451)	0,18 (1039)	$t = 8,18$	$p < 0,01$	-0,28	-1,17
Faktor materijalno stanje	-0,73 (403)	0,31 (928)	$t = 15,96$	$p < 0,01$	-0,48	-1,53
Faktor društveni kontakti	-0,67 (359)	0,23 (929)	$t = 12,92$	$p < 0,01$	-0,41	-1,20
Faktor subjektivna dobrobit	-0,72 (444)	0,41 (767)	$t = 19,99$	$p < 0,01$	-0,54	-1,67

*Proporcija; **r je izračunan kao Pearsonov r u slučaju intervalnih varijabli ili kao koeficijent kontingencije kod nominalnih varijabli; ***statistički podatci koji se odnose na kompozitne latentne dimenzije označeni su kurzivom; **** Δ je izračunan prema formuli (Glass, 1976):

$$\Delta (\text{Glass}) = \frac{\bar{X}_1 - \bar{X}_2}{S_2 (\text{nastavljači})}$$

📌 **TABLICA 6**

Razlike između osoba koje rano prekidaju školovanje i onih koje se nastavljaju školovati

Prema gotovo svim pokazateljima, osobe koje prekinu školovanje prije stjecanja srednjoškolske svjedodžbe (*odustajajući*) u slabijem su položaju od onih koji ga nastave barem do njezina stjecanja (*nastavljači*). Jedino kod higijenskih uvjeta rada, odnosno onih koji pridonose nezadovoljstvu na poslu, nije utvrđena statistički značajna razlika među grupama. U slučaju svih drugih varijabli postoje valjani razlozi za zaključak da se populacije otpalih i nastavljača međusobno razlikuju. Na temelju veličine učinka može se, štoviše, tvrditi da se ove dvije populacije drastično razlikuju prema mnogim pokazateljima. Uzimajući u obzir samo one koji sudjeluju na tržištu rada, vjerojatnost zapošljavanja u populaciji od 18 do 25 godina gotovo je dvostruko veća za osobe sa stečenom najmanje srednjoškolskom svjedodžbom. Zaposlene osobe bez srednjoškolske svjedodžbe nešto češće rade na određeno vrijeme, a njihova procjena vjerojatnosti gubitka posla je osjetno veća od one u nastavljača. Veličina učinka pokazuje da se aritmetička sredina procjene vjerojatnosti gubitka posla zaposlenih *odustajajuća* nalazi na razini 77. centila zaposlenih nastavljača ($\Delta = 0,74$).⁵ *Odustajajući* koji nađu posao u pravilu su suočeni s manjkom motivatora te su uvelike lišeni izgleda za napredovanje, mogućnosti odlučivanja ili zanimljivosti zaduženja. Prema procjeni takvih uvjeta na poslu, prosječni je *odustajatelj* izjednačen s onima iz donjega kvartila osoba koje posjeduju srednjoškolsku svjedodžbu ($\Delta = -0,72$). U analizi razlika na pokazateljima stambenih i materijalnih uvjeta jaz između *odustajajuća* i ostatka populacije čini se još dubljim. Ove se dvije populacije ne razlikuju toliko drastično prema učestalosti vlasništva nad stanom (43% prema 66%), ali taj podatak možda prikriva stvar-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 19 (2010),
BR. 4-5 (108-109),
STR. 669-689

MILAŠ, G., FERİĆ, I.,
ŠAKIĆ, V.:
OSUĐENI NA...

no stanje stvari, jer ne uzima u obzir veličinu stambene površine i uvjete stanovanja. Kad se stambeni uvjeti uzmu u obzir u okviru jedinstvene kompozitne varijable, razlike između populacija itekako su naglašene. Veličina učinka kazuje kako se, prema procjeni uvjeta stanovanja, prosječni *odustajac* nalazi ispod 87,9% ostatka populacije ($\Delta=-1,17$). S obzirom na materijalno stanje razlike su još veće. Prosječni *odustajac* je, prema materijalnom stanju, usporediv sa 6% najsiromašnijih građana iste dobi koji posjeduju srednjoškolsku svjedodžbu ($\Delta=-1,53$). Ili, izrečeno na drugi način, varijabla ranoga prekidanja školovanja dijeli s varijablom materijalnoga statusa 23% varijance. Prema očekivanju, *odustajaci* imaju i oskudne društvene kontakte. Prema njihovoj učestalosti, prosječni je *odustajac* na razini 12. centila preostatka populacije usporedive dobi ($\Delta=-1,20$). Najveća je razlika ipak uočena u kvaliteti života ($\Delta=-1,67$). Prema prosječno iskazanoj subjektivnoj dobrobiti, *odustajaci* bi se mogli smjestiti u 5. centil, odnosno nadmašuje ih više od 95% ostatka populacije usporedive dobi, a tako definiranom varijablom ranoga napuštanja školovanja dade se objasniti gotovo 30% varijance subjektivne dobrobiti.

Dobiveni podaci svjedoče o tome da su pojedinci bez stečene srednjoškolske svjedodžbe prikraćeni u većini sfera koje se smatraju ključnima za zapadanje u socijalnu isključenost. Ipak, time – u strogom smislu – ne odgovaramo na pitanje koliko je vjerojatno da osoba bez srednjoškolske svjedodžbe sklizne u socijalnu isključenost.

Iako ih u pojmovnom smislu možemo promatrati kao zasebne kategorije, sastavnice koje potpadaju pod konstrukt socijalne isključenosti nisu neovisne. Među njima su izračunane korelacije koje su prikazane u Tablici 7.

● TABLICA 7
Korelacije između
faktorskih bodova
pojedinih konstrukata

	Faktor:					
	uvjeti higijenci	stanovanja	materijalno stanje	društveni kontakti	subjektivna dobrobit	zaposlenost*
Faktor motivatori	0,00	0,20**	0,38**	0,15**	0,55**	0,15**
Faktor higijenci		0,17**	0,16**	0,14**	0,22**	-0,01
Faktor uvjeti stanovanja			0,40**	0,14**	0,30**	0,14**
Faktor materijalno stanje				0,48**	0,71**	0,37**
Faktor društveni kontakti					0,53**	0,16**
Faktor subjektivna dobrobit						0,32**

*Zaposlenost kao dihotomna varijabla dodana je zbog kasnije analize traga; **statistički značajno uz $p<0,01$.

Sve korelacije, osim one između ortogonalnih faktora radnih uvjeta, statistički su značajne, ali njima objašnjena varijanca varira od 2% do 51%. Subjektivna dobrobit nalazi se u

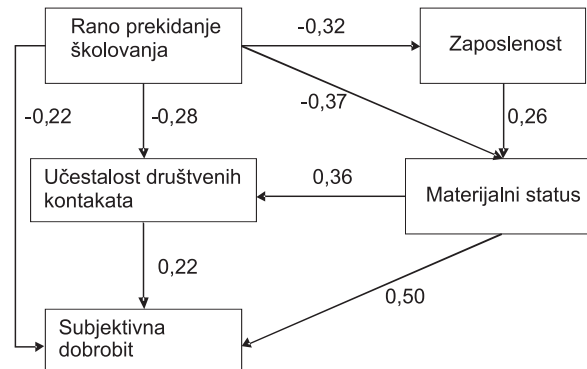
razmjerno visokoj korelaciji s materijalnim statusom, motivatorima na poslu i učestalosti društvenih kontakata, što upućuje na to da bi ti faktori mogli biti važni u osiguranju kvalitete života. Dakako, s obzirom na to da je riječ o korelacijskom istraživanju, podjednako je opravdan i suprotan zaključak – da kvaliteta života pridonosi materijalnom statusu, nalaženju boljšega posla i bogatijim društvenim kontaktima. Od ostalih korelacija treba izdvojiti očekivanu povezanost materijalnoga statusa s kvalitetom stanovanja i učestalošću društvenih kontakata.

S obzirom na međusobnu povezanost i isprepletenost različitih sfera, njihovo povezivanje u jedinstveni indikator možda bi realističnije opisivalo društveni položaj pojedinca i vjerojatnost da se nađe u situaciji socijalne isključenosti. To smo i učinili, na dva načina: kombiniranjem četiriju (zaposlenost, faktor uvjeta stanovanja, faktor materijalnog stanja, faktor društvenih kontakata), odnosno pet kriterija (povrh pobrojanih još i faktora subjektivne dobrobiti) uz pomoć faktorske analize. Analizirajući razliku između *odustajanja* i *nastavljanja* na tako formiranim latentnim dimenzijama, ustanovili smo da veličina učinka u prvom slučaju iznosi $\Delta = -1,67$, a u drugome $\Delta = -2,02$, što kazuje da se *odustajajući* s obzirom na združene društvene pokazatelje nalaze između 3. i 5. centila ostatka populacije usporedive dobi (dakle zaostaju za više od 95, odnosno 97%, populacije *nastavljanja*). Iako ni taj podatak ne daje precizan odgovor o vjerojatnosti zapadanja u socijalnu isključenost osoba bez završene srednje škole, on ipak kazuje da je takva vjerojatnost mnogostruko veća u odnosu na osobe koje su stekle srednjoškolsku svjedodžbu.

Izneseni podatci ne ostavljaju dvojbu u veliku prediktivnu snagu varijable ranoga prekidanja školovanja u odnosu na socijalnu isključenost i kvalitetu života. Ipak, ostajanje pri tom nalazu bio bi preskroman domet, jer mnogi autori idu korak dalje teoretizirajući da je prerano prekidanje školovanja možda prvi korak koji vodi u socijalnu isključenost i time narušava kvalitetu života (Jahnukainen, 2001.). Iako takve postavke ovako koncipiranim istraživanjem ne možemo ni potvrditi ni opovrgnuti, odlučili smo testirati hipotetički model u kojem je jedina egzogena varijabla rano prekidanje školovanja koje utječe na ostale endogene varijable (zaposlenost, materijalni status, društvene kontakte i kvalitetu života), koje pritom figuriraju kao medijatori. U analizu traga uključeni su samo ispitanici s potpuno ispunjenim upitnicima (bez nedostajućih vrijednosti), njih 701. U analizu nisu uključene ni osobe koje studiraju, jer je razumno pretpostaviti da velik broj njih još uvijek uzdržavaju roditelji, zbog čega njihova naobrazba ne može figurirati kao mogući uzročnik (ne)zapadanja u socijalnu isključenost. Kako ne bismo dodatno smanjili njihov broj, podatci o kvaliteti posla izbačeni su (zbog

malog broja zaposlenih), a u analizu je uključen samo podatak o zaposlenosti. U konačnici, tek se jedan model pokazao teorijski i statistički prihvatljivim (Slika 1).

➔ SLIKA 1
Dijagram traga hipotetičkoga modela utjecaja ranoga prekidanja školovanja na socijalnu isključenost i kvalitetu života s ucrtanim standardiziranim regresijskim koeficijentima

Svi indeksi prikladnosti (Hu i Bentler, 1995.), jednako kao i χ^2 test, upućuju na to da je riječ o modelu koji dobro tumači podatke (Tablica 8), ostavljajući tek minimalna rezidualna odstupanja.

➔ TABLICA 8
Pokazatelji prikladnosti strukturnoga modela

	Model
χ^2	2,43
(ss)	(2)
Vjerojatnost	0,297
GFI	0,999
AGFI	0,990
CFI	1,000
RMSEA	0,018

GFI: indeks prikladnosti; AGFI: podešeni indeks prikladnosti; CFI: usporedni indeks prikladnosti; RMSEA: korijen iz prosječne kvadrirane pogreške aproksimacije

Prema modelu, rano prekidanje školovanja nepovoljno utječe na sve anketom obuhvaćene elemente društvenoga profila, jednako kao i na subjektivno procijenjenu dobrobit. Osim izravnog utjecaja, napuštanje školovanja prije stjecanja srednjoškolske svjedodžbe ima i neizravan utjecaj na materijalni status (preko zaposlenosti), učestalost društvenih kontakata (preko materijalnoga statusa) i subjektivnu dobrobit (preko materijalnoga statusa i učestalosti društvenih interakcija).

RASPRAVA

Provedene su analize potvrdile početne pretpostavke o preuranom prekidanju školovanja kao o izrazito snažnom prediktoru raznih elemenata društvenoga života koji upućuju na socijalnu isključenost. Mladi (18 – 25) koji odustanu od školovanja prije stjecanja srednjoškolske svjedodžbe teže dolaze do

zaposlenja, a i kad ga nađu, u pravilu je riječ o manje sigurnom, slabije plaćenom i rutinskom poslu. Populacija mladih bez srednjoškolske svjedodžbe izrazito je socijalno ranjiva i prema svim drugim mjerilima. Prema materijalnom stanju, prosječna se osoba iz te populacije može smjestiti na samo dno (6. centil) populacije usporedive dobi s najmanje srednjoškolskom naobrazbom. Takve osobe žive u izrazito skromnim stambenim uvjetima, koji uvelike zaostaju za prosjekom ostatka populacije (13. centil), a oskudnost njihovih društvenih kontakata (12. centil) podržava pretpostavku kako se materijalna prikraćenost veže s društvenom. Ipak, najznakovitiji podatak svakako je golem raskorak između takvih osoba i ostatka populacije u subjektivnoj dobrobiti kao mjerilu kvalitete življenja. Prema tom pokazatelju, prosječni se *odustajatelj* može usporediti s osobama iz 5. centila ostatka populacije usporedive dobi. Združe li se pobrojani pokazatelji u jedinstven kompozit koji može predstavljati provizornu operacionalizaciju krovnooga konstrukta socijalne isključenosti, prosječna se osoba bez srednjoškolske naobrazbe smješta između 5. i 3. centila (ovisno o tome je li subjektivna dobrobit isključena iz kompozita ili uključena u njega) populacije usporedive dobi sa stečenom diplomom. Iako je teško i nezahvalno suditi o tome što su bitni uvjeti nečijega svrstavanja u kategoriju socijalno isključenih osoba i zadovoljava li ih neka osoba (vidi npr. Matković i Štulhofer, 2006.), činjenica je da pojedinac bez završene srednje škole ima više od 50% vjerojatnosti da se prema ovako pragmatično definiranom združenom indikatoru socijalne isključenosti nađe među 3% najugroženijih građana usporedive dobi.

Iako se, s obzirom na upotrijebljenu metodologiju, provedeno istraživanje ne može izdići iznad deskriptivne razine, pokušali smo na temelju raspoloživih podataka ispitati uvjerljivost modela koju sugeriraju neki teoretičari o uzročnosti preranoga prekidanja školovanja u odnosu na socijalnu isključenost (Hobcraft, 1998.; Bynner i Parsons, 1997.; Moser, 1999.; Jahnukainen, 2001.). Takav se teorijski model pokazao prikladnim u opisivanju empirijske građe i uputio na mogućí snažan utjecaj nedostatne naobrazbe, podjednako na različite vidove socijalne isključenosti i kvalitete života. U sklopu modela podržane su i neke druge pretpostavke, primjerice o ulozi zaposlenosti u osiromašenju (Gallie, 1999.), ali i lančanoj povezanosti ranoga prekidanja školovanja, zaposlenosti, materijalnoga statusa i učestalosti društvenih kontakata. Treba, međutim, još jednom naglasiti kako priroda istraživanja ne dopušta dokazivanje uzročnosti, nego samo povećava uvjerljivost polaznih pretpostavki.

Istraživanje je, dakle, nedvojbeno potvrdilo dvije važne činjenice – vrlo veliku prediktivnost ranoga napuštanja školovanja u odnosu na nepovoljnu socijalnu situaciju, socijalnu

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 19 (2010),
BR. 4-5 (108-109),
STR. 669-689

MILAŠ, G., FERIĆ, I.,
ŠAKIĆ, V.:
OSUĐENI NA...

isključenost i narušenu kvalitetu života, i snažnu međusobnu isprepletenost društvenih indikatora koji se obično smještaju unutar krovna pojma socijalne isključenosti (nezaposlenost, siromaštvo, oskudnost društvenih kontakata, a kod nekih i kvaliteta življenja). Važan problem koji ponešto izmiče ovako koncipiranom istraživanju svakako je pitanje uzročnosti jednih fenomena u odnosu na druge, što implicira i razne društvene intervencije i instrumente u smanjivanju nepovoljnih društvenih posljedica. Velika prediktivnost ranoga prekidanja školovanja i empirijska potvrda prikladnosti teorijskoga modela koji joj pripisuje važnu ulogu u nastanku socijalne isključenosti nisu dokazi da odustajanje od školovanja prije stjecanja srednjoškolske svjedodžbe doista i utječe na takav ishod. Druga je mogućnost, primjerice, da je uzročnost obrnuta, odnosno da nepovoljne materijalne okolnosti sprečavaju osobe u završavanju srednje škole i pokreću spiralu koja vodi prema socijalnoj isključenosti. Ne može se, međutim, isključiti ni mogućnost da su za prerano prekidanje školovanja i sve vrste društvene prikraćenosti odgovorni genetski prenosivi skromni kognitivni potencijali pojedinca (vidi Herrnstein i Murray, 1994.). Uostalom, istraživanja provedena u svijetu i u nas svjedoče o raznoraznim razlozima i motivima odustajanja od školovanja (Janosz i sur., 2000.; Ferić i sur., 2010.), što vjerojatno implicira i raznorazne uzročnike, odnosno višestruku i uzajamnu uzročnost različitih fenomena vezanih uz socijalnu isključenost. U okviru takva razmatranja, a s obzirom na to da je izloženo istraživanje iscrpilo svoje empirijske potencijale, vrijedi se još pozabaviti s dvama načelnim pitanjima. Prvo se odnosi na buduća istraživanja i spoznajne putokaze kojima bi se trebalo kretati, a drugo na praktične preporuke za eventualne društvene intervencije. U spoznajnom smislu, istraživanja poprečnoga presjeka od ograničene su vrijednosti, a njihova je granica dosegnuta provedenom studijom. Buduća bi istraživanja, ako društvo pokaže interes za njih, trebala biti organizirana kao longitudinalna i usredotočena na praćenje individualnih razvojnih putanja, u kojima bi se mogli pratiti faktori koji prethode zapadanju u socijalnu isključenost, pa i prekidanju školovanja, a među polaznim varijablama svakako bi trebala biti zastupljena i razina kognitivnoga funkcioniranja. Najavljeno uvođenje obvezne srednje škole jedan je od instrumenata kojima društvo nastoji obuzdati i problem socijalne isključenosti (RH Središnji državni ured za razvojnu strategiju i koordinaciju fondova EU, 2006.). Ipak, treba ga problematizirati iz dva razloga; prvo zato što može biti učinkovit samo za osobe kod kojih je uzrok socijalne isključenosti nemogućnost stjecanja srednjoškolske svjedodžbe zbog nepovoljne materijalne situacije ili blage socijalne devijantnosti (a ne, recimo, skromnih kognitivnih potenci-

jala ili naglašene socijalne devijantnosti), a drugo zato što sam institut obveznoga školovanja ne mora nužno biti učinkovit u smanjenju stope ranoga prekidanja školovanja (Milas i Ferić, 2009.).

BILJEŠKE

¹ Ovako operacionaliziran uzorak može biti izvor pristranosti, jer su u njega ušle samo osobe bez srednje škole koje su barem u jednom momentu bile radno aktivne i barem nakratko bile bez posla, a ne i one koje su se odmah zaposlile ili nisu nikad ni bile na tržištu rada. Svjesni smo moguće pristranosti zbog negativne selekcije, ali ona vjerojatno nije velika, jer istraživanja pokazuju da unatoč tomu što velik broj učenika napušta srednju školu upravo zbog mogućnosti zapošljavanja, takvi su poslovi uglavnom nestabilni te i oni vrlo često nakon nekoga vremena završe na zavodu za zapošljavanje (Matković, 2008., 2009.). Svjesni smo i pozitivne selekcije, jer dio mladih nikad i ne dođe na tržište rada.

² U uzorak su uključene osobe koje su u trenutku istraživanja studirale na nekoj visokoškolskoj ustanovi, što može zamagliti kasnije rezultate u kojima se stečena naobrazba tretira kao mogući uzrok materijalnog stanja i socijalne isključenosti, a ne obrnuto. Na takav smo se pristup odlučili smatrajući da je važnije očuvati reprezentativnost uzorka u odnosu na dobno definiranu populaciju.

³ Primjereniji termin za osobe koje ispadnu iz sustava školovanja prije završene srednje škole (engleski *dropout*) nije nađen.

⁴ U uzorak su uključene i osobe koje su u trenutku provođenja istraživanja studirale. Svjesni smo da se oni nalaze u različitoj fazi životnoga tijeka u odnosu na osobe koje su završile svoje školovanje i da odrednice blagostanja u tom slučaju mogu biti posve drukčije. Ipak, uključili smo ih u onaj dio analize koji se odnosi na deskripciju položaja mladih koji napuštaju školovanje prije završene srednje škole i onih koji ga nastavljaju. Uvjereni smo da bi izostavljanje studentske populacije dovelo do vrlo pristrane procjene parametra populacije sa završenom najmanje srednjom školom i vjerojatno velikoga podcjenjivanja jaza između onih najslabije naobrazbe i ostatka populacije koji bi javnosti mogli podastri sasvim drugu sliku problema od one koja odražava stvarno stanje. Naprotiv, kad je u pitanju moguća kauzalnost, koja je ispitana strukturnim modeliranjem, poduzorak studenata isključen je iz analize zbog mogućeg artefakta (jasno je da na materijalni status i socijalnu uključenost velike većine studenata ne utječe njihova naobrazba nego socijalni status njihovih roditelja).

⁵ Veličina učinka izračunana na ovaj način istovjetna je z-vrijednosti, te se, uz pretpostavku o normalnosti distribucije može transformirati u centile.

LITERATURA

Atkinson, A. B. (1998.), *Social exclusion, poverty and unemployment*. U: A. B. Atkinson i J. Hills (ur.), *Exclusion, Employment and Opportunity*. CASE Paper number 4, London: Centre for Analysis of Social Exclusion.

Barnes, M. (2005.), *Social Exclusion in Great Britain: An Empirical Investigation and Comparison with the EU*. Aldershot: Ashgate Publishing Limited.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 19 (2010),
BR. 4-5 (108-109),
STR. 669-689

MILAŠ, G., FERİĆ, I.,
ŠAKIĆ, V.:
OSUĐENI NA...

Bills, D. B. (2003.), Credentials, signals, and screens: Explaining the relationship between schooling and job assignment. *Review of Educational Research*, 73: 441-469.

Bollen, K. A. (1989.), *Structural Equations with Latent Variables*. New York: Wiley & Sons.

Bönke, P. (2005.), *First European Quality of Life Survey: Life satisfaction, happiness and sense of belonging*, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.

Bridgeland, J. M., Dilulio, J. J. i Burke Morison, K. (2006.), *The Silent Epidemic: Perspectives of High School Dropouts*. Washington, DC: Civic Enterprises.

Burchardt, T., Le Grand, J. i Piachaud, D. (2002.), *Understanding Social Exclusion*. Oxford: Oxford University Press.

Bynner, J. i Parsons, S. (1997.), *It Doesn't Get Any Better: The Impact of Poor Basic Skill Attainment on the Lives of 37 Year Olds*. London: The Basic Skills Agency.

Cattell, R. B. (1966.), The scree test for the number of factors. *Multivariate Behavioral Research*, 1: 140-161.

Christenson, S. L. i Thurlow, M. L. (2004.), School dropouts: prevention considerations, interventions, and challenges. *Current Directions in Psychological Science*, 13: 36-39.

Christenson, S. L., Sinclair, M. F., Lehr, C. A. i Hurley, C. M. (2000.), Promoting school completion. U: K. Minke i G. Bear (ur.), *Preventing school problems – promoting school success: Strategies and programs that work* (str. 377-420). Bethesda, MD: National Association of School Psychologists.

Ferić, I., Milas, G. i Rihtar, S. (2010.), Razlozi i odrednice ranoga napuštanja školovanja. *Društvena istraživanja*, 19 (4-5): 621-642.

Freeman, R. B. (2000.), Disadvantaged young men and crime. U: D. G. Blanchflower i R. B. Freeman (ur.), *Youth employment and joblessness in advanced countries* (str. 215-246). Chicago: University of Chicago Press.

Gallie, D. (1999.), Unemployment and social exclusion in the European Union. *European Societies*, 1: 139-167.

Gangl, M. (2003.), Returns to education in context: individual education and transition outcomes in European labour markets. U: W. Müller i M. Gangl (ur.), *Transitions from Education to Work in Europe: The Integration of Youth into EU Labour Markets* (str. 156-185). Oxford: Oxford University Press.

Gangl, M., Müller, W. i Raffe, D. (2003.), Conclusions: explaining cross-national differences in school-to-work transitions. U: W. Müller i M. Gangl (ur.), *Transitions from Education to Work in Europe: The Integration of Youth into EU Labour Markets* (str. 277-305). Oxford: Oxford University Press.

Glass, G. V. (1976.), Primary, secondary, and meta-analysis of research. *Educational Researcher*, 5: 3-8.

Harlow, C. W. (2003.), *Education and correctional populations*, Bureau of justice statistical special report. Washington, DC: US Department of Justice.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 19 (2010),
BR. 4-5 (108-109),
STR. 669-689

MILAŠ, G., FERIĆ, I.,
ŠAKIĆ, V.:
OSUĐENI NA...

Herrnstein, R. J. i Murray, C. (1994.), *The Bell Curve*. New York: Free Press.

Herzberg, F., Mausner, B. i Snyderman, B. B. (1959.), *The Motivation to Work*. New York: John Wiley.

Hobcraft, J. (1998.), *Intergenerational and life course transmission of social exclusion: influences of child poverty, family disruption and contact with the police*, Centre for Analysis of Social Exclusion CASE paper 15, London: London School of Economics.

Hu, L. i Bentler, P. M. (1995.), Evaluating model fit. U: R. H. Hoyle (ur.), *Structural equation modeling: Concepts, issues and applications* (str. 76-99). Thousand Oaks, CA: Sage.

Jahnukainen, M. (2001.), Social exclusion and dropping out of education. U: J. Visser, H. Daniels i T. Cole (ur.), *Emotional and behavioural difficulties in mainstream schools* (str. 1-12). Oxford: Elsevier Science.

Janosz, M., Le Blanc, M., Boulerice, B. i Tremblay, R. E. (2000.), Predicting different types of school dropouts: A typological approach with two longitudinal samples. *Journal of Educational Psychology*, 92 (1): 171-190.

Kalleberg, A. L. (1996.), Changing context of careers. U: A. C. Kerckhoff (ur.), *Generating social stratification* (str. 343-358). Boulder: Westview.

Kogan, I. i Schubert, F. (2003.), Youth transitions from education to working life in Europe: general overview. U: I. Kogan i W. Müller (ur.), *School-to-Work Transitions in Europe: Analyses of the EU LFS 2000 Ad Hoc Module* (str. 5-26). Mannheim: MZES.

Korpi, T., De Graaf, P., Hendrickx, J. i Layte, R. (2003.), Vocational training and career employment precariousness in Great Britain, the Netherlands and Sweden. *Acta Sociologica*, 46: 17-30.

Layte, R., Maitre, B. i Whelan, C. T. (2010.), *Second European Quality of Life Survey: Living Conditions, Social Exclusion and Mental Well-Being*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.

Levitas, R. (1996.), The concept of social exclusion and the new Durkheimian hegemony. *Critical Social Policy*, 46: 5-20.

Levitas, R. (2006.), The concept and measurement of social exclusion. U: C. Pantazis, D. Gordon i R. Levitas (ur.), *Poverty and Social Exclusion in Britain* (str. 123-162). Bristol: Policy Press.

Matković, T. (2008.), *Razina obrazovanja i ishodi na tržištu rada u prvom godinama radne karijere*. Istraživački izvještaj druge konferencije u povodu nastavka aktivnosti i provedbe mjera Zajedničkog memoranduma o socijalnom uključivanju Republike Hrvatske. Pribavljeno 1. rujna s adrese: http://bib.irb.hr/datoteka/363975.Matkovic_2008_Razina_obrazovanja_i_ishodi-IIM2A.pdf

Matković, T. (2009.), Mladi između obrazovanja i zapošljavanja: isplati li se školovati. Program Ujedinjenih naroda za razvoj (UNDP) u Hrvatskoj. Pribavljeno 1. rujna s adrese: http://www.undp.hr/upload/file/231/115824/FILENAME/Nakon_skole_web.pdf

Matković, T. i Štulhofer, A. (2006.), Istraživanje socijalne isključenosti – empirijska analiza socijalne isključenosti. U: N. Starc, L. Ofak i S. Šelo Šabić (ur.), *Siromaštvo, nezaposlenost i socijalna isključenost*. Zagreb: UNDP.

Milas, G. i Ferić, I. (2009.), Utječe li produljenje obveznoga školovanja na smanjenje stope ranoga prekidanja školovanja? *Društvena istraživanja*, 18 (4-5): 649-671.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 19 (2010),
BR. 4-5 (108-109),
STR. 669-689

MILAŠ, G., FERİĆ, I.,
ŠAKIĆ, V.:
OSUĐENI NA...

Milas, G., Ferić, I., Brkljačić, T., Franc, R., Maričić, J., Rihtar, S. i sur. (2007.), *Modeli obveznog srednjoškolskog obrazovanja*. Zagreb: Institut Pilar i Institut za javne financije.

Millar, J. (2007.), Social exclusion and social policy research: defining exclusion. U: D. Abrams, J. Christian i D. Gordon (ur.), *Multidisciplinary Handbook of Social Exclusion Research* (str. 1-15). Chichester: John Wiley & Sons.

Moser, C. (1999.), *A Fresh Start Improving Literacy and Numeracy*. Suffolk: DFEE.

Pantazis, C., Gordon, D. i Levitas, R. (2006.), *Poverty and Social Exclusion in Britain*. Bristol: Policy Press.

Paugam, S. (1996.), Poverty and social disqualification: a comparative analysis of cumulative social disadvantage in Europe. *Journal of European Social Policy*, 6: 287-303.

RH Središnji državni ured za razvojnu strategiju i koordinaciju fondova EU (2006.), *Strateški okvir za razvoj 2006.-2013*. Zagreb: Središnji državni ured za razvojnu strategiju i koordinaciju fondova EU.

Room, G. (ur.) (1995.), *Beyond the Threshold: The Measurement and Analysis of Social Exclusion*. Bristol: The Policy Press.

Ryan, P. (2001.), The School-to-Work Transition: A Cross-National Perspective. *Journal of Economic Literature*, 39: 34-92.

Schargel, F. P. i Smink, J. (2001.), *Strategies to Help Solve Our School Dropout Problem*. Larchemont, NY: Eye on Education.

Solga, H. (2002.), 'Stigmatization by negative selection': explaining less-educated peoples decreasing employment opportunities. *European Sociological Review*, 18: 159-178.

Stanard, R. P. (2003.), High school graduation rates in the United States: Implications for the counseling profession. *Journal of Counseling and Development*, 81: 217-222.

Starc, N., Ofak, L. i Šelo Šabić, S. (ur.) (2006.), *Siromaštvo, nezaposlenost i socijalna isključenost*. Zagreb: Program Ujedinjenih Naroda za razvoj.

Šućur, Z. (2006.), Siromaštvo, višedimenzionalna deprivacija i socijalna isključenost u Hrvatskoj. *Revija za sociologiju*, 37: 131-147.

Šverko, B., Galić, Z., Maslić Seršić, D. (2006.), Nezaposlenost i socijalna isključenost: longitudinalna studija. *Revija za socijalnu politiku*, 13: 1-14.

Target (2006.), *Kvaliteta života i rizik od socijalne isključenosti u Hrvatskoj*. Zagreb: UNDP.

Tsakoglou, P. i Papadopoulos, F. (2002.), Aggregate level and determining factors of social exclusion in twelve European countries. *Journal of European Social Policy*, 12: 211-226.

Tucker, L. R. (1951). *A method for synthesis of factor analysis studies*. Personnel Research Section Report, No 984, Washington: Department of Army.

UNDP Hrvatska (2006.), *Izvešće o društvenom razvoju – Hrvatska 2006. Neumreženi: lica socijalne isključenosti u Hrvatskoj*. Zagreb: UNDP Hrvatska.

UNDP Hrvatska (2007.), *Kvaliteta života u Hrvatskoj: regionalne nejednakosti*. Zagreb: UNDP Hrvatska.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 19 (2010),
BR. 4-5 (108-109),
STR. 669-689

MILAS, G., FERIC, I.,
ŠAKIĆ, V.:
OSUĐENI NA...

Destined to Social Exclusion? Conditions and Quality of Life of High School Dropouts

Goran MILAS, Ivana FERIĆ, Vlado ŠAKIĆ
Institute of Social Sciences Ivo Pilar, Zagreb

The article analyzes the differences in conditions and quality of life on representative samples of young adults (aged 18 – 25) who have dropped out of school before high school graduation (N=451) in comparison to those who have successfully completed the high school education (N=1096). The size and significance of differences were examined on composite variables covering areas of employment, living conditions, material resources, frequency of social contacts, and subjective well-being, which can all be considered as indicators of the umbrella construct of social exclusion. In addition, structural modeling was used to test the suitability of a hypothetical model which postulates causal relationship between early school dropout and a series of unfavorable social outcomes related to social exclusion. Results show statistically significant and sizeable differences in the social position between dropouts and high school graduates. Depending on the specific indicator, the average dropout falls into the category of 2 to 12% of socially most endangered persons of comparable age. It was also shown that the analyzed model, which assumes the dropout to be the (direct or indirect) causative agent of adverse social outcomes, explains well the empirical data. The interpretations and implications of such results were further discussed.

Keywords: dropout, youth, social exclusion, quality of life

Verurteilt zu sozialem Ausschluss? Lebensbedingungen und Lebensqualität jugendlicher Schulabbrecher

Goran MILAS, Ivana FERIĆ, Vlado ŠAKIĆ
Ivo Pilar-Institut für Gesellschaftswissenschaften, Zagreb

In der vorliegenden Arbeit werden die Unterschiede zwischen den Lebensbedingungen und der Lebensqualität jugendlicher Schulabbrecher im Alter von 18 bis 25 Jahren (N = 451) und denen ihrer Altersgenossen, die einen Schulabschluss in der Tasche haben (N = 1096), analysiert. Den Autoren ist es gelungen, das Ausmaß und die Relevanz der Unterschiede anhand von Kompositvariablen zu ermitteln, die die Bereiche Berufstätigkeit, Wohnstandard, finanzielle Situation, Häufigkeit gesellschaftlichen Umgangs sowie subjektive

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 19 (2010),
BR. 4-5 (108-109),
STR. 669-689

MILAŠ, G., FERIĆ, I.,
ŠAKIĆ, V.:
OSUĐENI NA...

Vorteile abdecken und auf den konstruierten gemeinsamen Nenner sozialer Ausschluss bringen können. Des Weiteren prüfen die Verfasser anhand von Strukturmodellen, inwiefern das hypothetische Modell zutrifft, dem gemäß ein vorzeitiger Schulabbruch als direkte Ursache für vielfältige soziale Missstände anzusehen ist, die mit gesellschaftlichem Ausschluss in Zusammenhang stehen. Die Ergebnisse zeigen, dass die Unterschiede in der gesellschaftlichen Stellung jugendlicher Schulabbrecher und ihrer Altersgenossen mit Schulabschluss nicht nur statistisch relevant, sondern in der Tat enorm sind. Der durchschnittliche Schulabbrecher kann, je nach Betrachtungskriterium, einer Bevölkerungsgruppe zugerechnet werden, die zwischen 2 und 12% der sozial meistgefährdeten Menschen vergleichbaren Alters umfasst. Im weiteren Untersuchungsverlauf erwies sich, dass das genannte hypothetische Modell eine gute Erklärungsgrundlage für die empirisch gesammelten Daten ist. Die Implikationen der Untersuchungsergebnisse werden erörtert.

Schlüsselbegriffe: Vorzeitiger Schulabbruch, Jugendliche, gesellschaftlicher Ausschluss, Lebensqualität